

№ 6. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.khas.edu.tr/cms/cies/dosyalar/files/NeighbourhoodPolicyPaper\(08\)RussianVersion\(1\).pdf](http://www.khas.edu.tr/cms/cies/dosyalar/files/NeighbourhoodPolicyPaper(08)RussianVersion(1).pdf).

15. Національна транспорту стратегія має запропонувати комплексний розвиток всіх видів транспорту до 2030 року / Володимир Омелян // Сайт Міністерства інфраструктури України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mtu.gov.ua/news/27967.html>.

16. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16.09.2014 № 1678-VII // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 40. – Ст. 2021.

17. Драпайло Ю. Правове регулювання відносин у сфері транспорту відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом / Ю. Драпайло // Право і суспільство. – 2015. – № 5.2. – С. 89-93.

ДЗЯХАР Г. І.,
асистент кафедри правового
регулювання економіки
(Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана)

УДК 346.42:347.416

ПОНЯТТЯ, ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ТА ВИДИ ДОГОВОРУ ФАКТОРИНГУ

Стаття присвячена вивченню поняття та юридичної природи договору факторингу в Україні та критеріям його класифікації за видами. Досліджено ряд нормативних положень у чинному законодавстві України та доктрині. Визначена відмінність договору факторингу від інших суміжних договорів, а також проаналізовано ті ознаки, які дають підстави вважати такий договір самостійним.

Ключові слова: факторинг, договір факторингу, право вимоги, відступлення права вимоги, грошові платежі, види договору факторингу.

Статья посвящена изучению понятия и юридической природы договора факторинга в Украине и критериям его классификации на определенные виды. Исследован ряд нормативных положений в действующем законодательстве Украины и доктрине. Определено отличие договора факторинга от других смежных договоров, а также проанализированы те признаки, которые дают основания считать такой договор самостоятельным.

Ключевые слова: факторинг, договор факторинга, право требования, уступка права требования, денежные платежи, виды договора факторинга.

The article is devoted to the study of the concept and legal nature of the factoring agreement in Ukraine and the criteria for its classification into certain types. A number of normative provisions were examined in the current legislation of Ukraine and doctrine. The distinction between the factoring agreement and other adjacent agreements is determined, and the features that give grounds for considering such an agreement to be independent are analyzed.

Key words: factoring, factoring agreement, claim right, assignment of claim, cash payments, types of factoring agreement.

Вступ. Інститут факторингу в правовій системі України вважається одним із відносно нових, тому і механізм його застосування наразі недостатньо часто застосовується вітчизняними підприємцями, хоча, у першу чергу, він спрямований на поліпшення їх фінансового становища.

Так, серед українських правників-науковців, які досліджували договір факторингу, слід відмітити Я.О. Чапічадзе, А.В. Токунову, А.Ю. Бабаскіна, І.А. Безклубого, С.М. Бервено, О.О. Кота, Л.П. Оплачко, Г.І. Сальникову, С.І. Шимон та інших. Варто зазначити, що все ж найбільше напрацювань у сфері здійснення факторингових операцій провели науковці-економісти, які розглядають факторинг як додаткове джерело фінансування підприємництва.

Постановка завдання. Ціллю дослідження є проведення аналізу чинного законодавства та доктринальних підходів у визначенні договору факторингу, його правової природи та видів, а також виявлення проблем, які з цього випливають.

Результати дослідження. Факторинг (від англійського слова «factor» – посередник, маклер, агент) – це банківська операція або комплекс послуг, що надаються клієнту спеціалізованою компанією (фактором) в обмін на уступку дебіторської заборгованості (обов'язковим є перехід права власності на дебіторську заборгованість) [1, с. 127].

Визначення договору факторингу та його предмет закріплені у Цивільному кодексі України (далі – ЦК України) та Господарському кодексі України (далі – ГК України).

Відповідно до ст. 1077 ЦК України договір факторингу визначається як зобов'язання однієї сторони (фактора) передати грошові кошти у розпорядження іншої сторони (клієнта) за певну плату (у будь-який передбачений договором спосіб), а клієнт зобов'язаний відступити факторові власне право грошової вимоги до третьої особи-боржника [2]. Відступлення клієнтом на користь фактора своєї грошової вимоги до боржника може відбуватися задля забезпечення виконання зобов'язання клієнта перед фактором. Також за договором факторингу фактор може нести зобов'язання щодо надання послуг клієнтові, які пов'язані із грошовою вимогою, право якої відступається.

Водночас ст. 350 ГК України визначає: «банк має право укласти договір факторингу (фінансування під відступлення права грошової вимоги), за яким він передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони за плату, а друга сторона відступає або зобов'язується відступити банку своє право грошової вимоги до третьої особи» [3]. Тобто із цього твердження випливає, що фактором може бути виключно банк, що не співвідноситься з ЦК України, де вказано, що фактором також може бути й інша фінансова установа, що у відповідності до законодавства може здійснювати факторингові операції.

Також поняття факторингу визначено у Законі України «Про банки і банківську діяльність». Ст. 49 цього закону відносить факторинг до кредитних операцій, які можуть здійснювати банки та визначає факторинг як операцію, за якою разом із правом вимагати виконання зобов'язання у грошовій формі за надані послуги або поставлені товари, покладаються ризики виконання таких вимог та прийому платежів [4].

Як бачимо, у вищезазначеній нормі закріплено положення, відповідно до якого банк бере на себе ризик виконання боржником зобов'язання, на відміну від ЦК та ГК України, де такий обов'язок не передбачається.

Сутність факторингу визначається можливістю банку чи спеціалізованої факторингової компанії (фактора) придбати грошову вимогу постачальника до покупця та, відповідно, гарантії негайної оплати постачальнику, а також перевідступленні боргових прав підприємства іншому суб'єктові, який гарантує платіж, звільняє постачальника від необхідності брати додаткові кредити в банку та їх інкасації за визначену винагороду [1, с. 127].

Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг» відносить факторинг до фінансових послуг [5]. Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг «Про віднесення операцій із фінансовими активами до фінансових послуг та внесення змін до розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України № 231 від 3 квітня 2009 р.» № 352 від 6 лютого 2014 р. також визначає факторинг одним із видів фінансових послуг [6].

Щодо визначення поняття факторингу, то тут різні науковці мають відмінні погляди, щодо його розуміння та тлумачення. Так, І.В. Фурман вважає, що факторинг – це виключно банківська операція, яка характеризується придбанням банком (фактором) права вимоги у грошовій формі на дебіторську заборгованість покупців за товари, які були відвантажені, виконані роботи чи послуги, що були надані постачальником (продавцем), із прийняттям ризику виконання такої вимоги, а також приймання платежів [7, с. 349].

О.І. Пальчук надає власне визначення, згідно з яким факторинг розглядається як такий процес, що полягає у перевідступленні банкам або факторинговим компаніям боргових зобов'язань, які не були оплачені та виникають між сторонами під час реалізації товарів, робіт і послуг на умовах комерційного кредиту та супроводжуються елементами юридичного, страхового, інформаційного та бухгалтерського обслуговування постачальника [8, с. 18].

Л.В. Момот зазначає, що факторинг не можна характеризувати як кредит, тому що він може відбуватися без фінансування, тоді як для кредиту це неможливо [1, с. 126].

А.В. Токунова надає авторське визначення договору факторингу. Науковець розглядає договір факторингу як такий, коли одна сторона (клієнт) має зобов'язання по відступленню свого наявного або отриманого в майбутньому права грошової вимоги до третьої особи (боржника) іншій стороні (фактору), який у свою чергу має гарантувати фінансування клієнта, тобто приймає зобов'язання передати грошові кошти для розпорядження клієнтом за визначену плату. А також ряд інших суміжних послуг, що пов'язані із правом вимоги, що відступається [9, с. 190].

Слід зазначити, що в науковій літературі висуваються пропозиції відносно прийняття спеціальних законів щодо факторингу [10, с. 56]. Такий підхід не вважається доцільним, оскільки «розпорозити» правове регулювання факторингу по ще більшій кількості нормативно-правових актів і гальмуватиме процес удосконалення цієї сфери, яке буде здійснюватися більш ефективно за умови концентрації відповідних положень у ключовому акті, що регулює господарські правовідносини.

Для більш глибокого розуміння факторингу необхідно ознайомитися з класифікацією за різними критеріями.

Залежно від взаємодії у відносинах між клієнтом і фактором виділяють факторинг із правом регресу та без права регресу.

Факторинг із правом регресу має місце тоді, коли фактор у праві одержати від клієнта грошові кошти, які з певних причин (за винятком недійсності відступленої клієнтом вимоги до боржника) не можуть бути одержані від боржника (наприклад, у разі неплатоспроможності останнього). При факторингу без права регресу (безоборотному факторингу) клієнт несе відповідальність перед фактором лише за недійсність відступленого ним права вимоги [11, с. 590]. Інші випадки невиконання зобов'язання з оплати заборгованості боржником і негативні наслідки, що це за собою може потягнути несе фактор.

Тобто факторинг із регресом передбачає право фактора вимагати кошти з клієнта у разі несплати боргу боржником. На відміну від факторингу без регресу, де таке право відсутнє, ризик несплати боржником повністю переходить до фактора.

Український науковець С. Гавріна за критерієм умови про право регресу фактора до клієнта виділяє окремих вид факторингу – із частковим регресом, сутністю якого є те, що ризик порушення боржником відступленого зобов'язання з оплати відвантажених товарів або наданих послуг поділено між фактором і клієнтом. Також у науковій літературі факторинг без регресу та з наявністю останнього називається, відповідно, гарантованим і негарантованим [12, с. 97].

Залежно від повноти інформації, яку отримує клієнт, можна виділити відкритий (конвенційний) та закритий (конфіденційний) факторинг. Відкритий факторинг передбачає, що дебітори клієнта інформуються про укладення договору факторингу та надається можливість оплати безпосередньо фактору. Закритий факторинг такого не передбачає, тому оплата надходить безпосередньо постачальнику, який сам розраховується з фактором [13, с. 38].

Варто зазначити, що терміни «конвенційний» та «конфіденційний» факторинг деякі науковці трактують інакше, ніж зазначалось вище. Так, О.М. Остапенко, наприклад, зазна-

час, що конвенційний факторинг є не просто фінансуванням виробництва клієнта, але весь комплекс послуг, серед яких і юридичні, бухгалтерські, консультаційні та інші. Конфіденційний факторинг характеризується лише дисконтуванням рахунків-фактур. У такому разі клієнт отримує більше самостійності і не має вирішальної залежності від банку [14, с. 196].

Але все ж таки, на нашу думку, перший варіант є більш доцільним, коли поняття «конвенційний» та «конфіденційний» факторинг використовують для визначення видів факторингу залежно від того, чи повідомлено боржника про відступлення права грошової вимоги.

Залежно від суб'єкта, який ініціює укладення договору факторингу, розрізняють класичний (ініціатор – клієнт) і реверсивний (ініціатор – боржник за первісним договором) факторинг [15, с. 98].

За способом оплати грошових вимог виділяють: факторинг із попередньо платою та факторинг із оплатою на певну дату. У першому випадку розмір попередньої оплати являє собою фіксований відсоток від суми боргових вимог, а в другому – сума перевідступлених грошових вимог (за винятком витрат) перераховується поставальнику на певну дату або після закінчення певного терміну [15, с. 97].

Я.О. Чапічадзе відзначає, що у практиці зарубіжних банків використовується ще один різновид договору факторингу – факторинг усередненого строку платежу. Особливість такого різновиду полягає у тому, що фактор здійснює платіж клієнту в розрахований середній строк. Подібна умова передбачає перерахування платежу від покупців. Клієнт може також домовитися з фактором про перерахування йому оплати саме в дати настання платежу. Така умова називається «сплачує по отриманню платежу за факторингом». Авторка також робить висновок, що цей вид відноситься до факторингу без попередньої оплати [10, с. 33].

Також факторинг може бути внутрішнім і міжнародним. Крім того, за кордоном працює так названий схований факторинг, коли покупець не знає про те, що його борги переуступлені факторові. Однак у нашій країні схований факторинг заборонений нормами ЦК і ГК України [16, с. 79].

Юридична природа договору факторингу науковцями не визначена однозначно. Правники по різному трактують правову природу досліджуваного договору.

Складність юридичної природи договору факторингу виявляється в тому, що його сутність виходить із положень відступлення права вимоги за правочином. Окрім того, він охоплює певні ознаки інших договорів, таких як: договір страхування, кредитний договір, договір поруки, банківська гарантія тощо. Та і в літературі наголошується, що договір факторингу варто вважати змішаним договором. Попри основне зобов'язання по наданню грошових коштів фактор може мати й інші зобов'язання, що стосуються надання додаткових послуг клієнту з обслуговування грошових вимог, що відступаються. У такому випадку факторингові послуги, окрім власне фінансування, будуть стосуватися страхування ризику неплатежів, управління дебіторською заборгованістю, надання консультативно-інформаційних послуг [17, с. 282–283]. Але погоджуємося з думкою, що все ж такі додаткові послуги не є основою і обов'язком за договором факторингу.

Так, деякої популярності серед науковців набула позиція, яка ґрунтується на тому, що факторинг – це різновид позиково-кредитних операцій. Тобто зобов'язання фінансового агента з надання фінансування здійснюється відповідно до умов кредитного договору чи договору позики. З огляду на це Є.О. Суханов відзначає, що відступлення грошової вимоги за договором факторингу є засобом забезпечення виконання зобов'язань клієнта перед фінансовим агентом [18, с. 413]. Ми не розділяємо таку позицію щодо віднесення факторингу до категорії позиково-кредитних правочинів, тому що повернення грошових коштів здійснюється не клієнтом, а його боржником, та й існує ймовірність, що грошова сума за вимогою буде різнитись із кінцевою сумою фінансування.

О.О. Кот робить висновок, що за своєю природою договір факторингу становить своєрідне поєднання кредитного договору (надання фінансування) і договору з надання послуг. Крім того, ним зазначається, що уступка вимоги з метою забезпечення виконання зобов'язання іноді розглядається як фідучіарна уступка вимоги [19, с. 29].

І.О. Зенін стверджує, що основу договору факторингу складає уступка права грошової вимоги, тобто цесія, у рамках якої клієнт виступає цедентом, а фінансовий агент (фактор) – цесіонарієм. Однак фінансовий агент (фактор), розрахувавшись із клієнтом за його боржника (утримавши частину боргу на свою користь) та набувши права вимоги, фактично кредитує клієнта. Тому науковець вважає, що договір факторингу виступає різновидом кредитно-фінансових угод [20, с. 364].

Тож ми погодимось із трактуванням правової природи факторингових відносин та поняття факторингу, що надана Л. Єфімовою, яка визначає договір факторингу як самостійну цивільно-правову конструкцію, що укладається з метою надання грошових коштів у власність клієнту та зобов'язує повернути кошти у вигляді відповідних перерахувань від відступленого права вимоги [15, с. 123].

У судовій практиці, а саме у рішенні Господарського суду Харківської області від 29 вересня 2015 р. колегія суддів зазначила: «... за своєю правовою природою договір факторингу небезпідставно можна назвати модифікованим варіантом уступки вимоги. Однак, якщо порівнювати із загальними правилами про цесію, договір факторингу має низку істотних відмінностей. Договір факторингу характеризується: диспозитивним характером виникнення правовідносин, спеціальними вимогами щодо сторін договору (фактору), предметом зобов'язання (суто грошові вимоги)» [21]. Із цього вбачаємо, що позиція судів полягає у виокремленні договору факторингу серед суміжних.

Варто відзначити позицію Я.О. Чапічадзе, яка вважає, що у результаті укладення договору факторингу з'являється єдине зобов'язання, а не декілька відокремлених самостійних зобов'язань, об'єднаних загальною метою [22, с. 221]. Тому доцільно тільки теоретично виділяти в договорі факторингу окремі зобов'язання, тоді як у дійсності ми маємо справу з єдиним договірним зобов'язанням змішаного характеру. Перевагою такої моделі факторингу є можливість поєднувати у своєму змісті найбільш вигідні для сторін умови. При цьому усувається необхідність дроблення правового регулювання шляхом укладання цілісного комплексу окремих договорів.

Висновки. Тож проаналізувавши нормативно-правові акти та підходи науковців до визначення досліджуваного поняття, можна зробити певні висновки.

Закони України, які регулюють факторингову діяльність, були прийняті у різний час. Це спричинило неузгодженість як у визначенні самого поняття, так і у регулюванні такої діяльності. Так, наприклад, у досліджених нормативно-правих актах не можна знайти однозначної відповіді на питання, хто саме може надавати факторингові послуги та чи має приймати фактор на себе ризик виконання обов'язку боржника в обов'язковому порядку, як це визначено у Законі України «Про банки і банківську діяльність». Так само і у визначеннях правників немає узгодженості.

Ми поділяємо позицію щодо недоцільності прийняття спеціальних законів у сфері факторингових відносин. Це призведе до більшої плутанини, тому вважаємо, що необхідно внести зміни до чинного законодавства та узгодити визначення поняття факторингу у чинних нормативно-правових актах.

Також можна стверджувати, що договір факторингу є змішаним договором, який має складну правову природу, оскільки правову базу складає відступлення права вимоги, але в більш модифікованому вигляді, з поєднанням у собі деяких ознак суміжних договорів. Але в цей же час договір факторингу є самостійним договором.

Факторинг є багатограним явищем та гнучким інструментом у розрахунково-платіжних відносинах, що дає змогу сторонам договору факторингу обрати найбільш вигідний для них вид факторингу із розглянутої нами класифікації.

Список використаних джерел:

1. Момот Л.В. Факторинг та перспективи його розвитку в Україні / Л.В. Момот // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Сер. : Економічні науки. – 2014. – Вип. 36 (1.1). – С. 126–130.

2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435- IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.
3. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436- IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 144.
4. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 р. № 2121 - III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5. – Ст. 30.
5. Про фінансові послуги і державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12 липня 2001 р. № 2664-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 1. – Ст. 1.
6. Про віднесення операцій з фінансовими активами до фінансових послуг та внесення змін до розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 3 квітня 2009 року № 231 : Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг № 352 від 6 лютого 2014 року // Офіційний сайт Верховної Ради України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0342-14/conv>.
7. Фурман І.В. Процес формування ринку факторингових послуг в Україні: проблематика та шляхи розширення / І.В. Фурман // Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси. – 2013. – Вип. 10 (4). – С. 348-354.
8. Пальчук О.І. Факторинг на ринку фінансових послуг : монографія / О.І. Пальчук. – К. : Друкар, 2011. – 164 с.
9. Токунова А.В. Договір факторингу: загальна характеристика / А.В. Токунова // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. – 2014. – № 34. – 183–192 с.
10. Токунова А.В. Правовий режим факторингу : монографія / А.В. Токунова. – Донецьк : вид-во «Ноулідж», 2013. – 260 с.
11. Цивільне право : підручник : у 2 т. / В.І. Борисова (кер. авт. кол.), Л.М. Баранова, Т.І. Бегова та ін.; за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатеевої, В.Л. Яроцького – Х. : Право. – 2011. – Т.2. – 816 с.
12. Гавріна С. Факторинг
13. Говорушко Т.А. Факторинг як форма рефінансування дебіторської заборгованості / Т.А. Говорушко, І.П. Ситник, К.М. Степаненко // Облік і фінанси. – 2012. – № 4. – С. 35–40.
14. Остапенко О.М. Теоретичний аспект механізму факторингового обслуговування / О.М. Остапенко // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – 2011. – Т.1, № 2 – С. 193–198.
15. Токунова А.В. Класифікації факторингу: сутність та проблемні питання / А.В. Токунова // Право і суспільство. – 2014. – № 3. – С. 96-102.
16. Гриценко М.П. Сучасний стан та перспективи розвитку ринку факторингових послуг в Україні / М.П. Гриценко // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит» : науково-методичний журнал. – 2010. – № 2. – С. 76–83.
17. Орлова О.В. Договірне регулювання факторингової діяльності : обліково-юридичний аспект / О.В. Орлова // Вісник Київського інституту бізнесу та технологій. – 2012. – Вип. 2 (18). – С. 52–57.
18. Гражданское право: В 4 т. Том 4 : Обязательственное право: Учебник / Отв. ред. Е.А. Суханов. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2006. – 816 с.
19. Кот О.О. Договір факторингу як особливий вид уступки вимоги / О.О. Кот // Науковий вісник Чернівецького університету – 1999. – № 70. – С. 27–30.
20. Зенин І.А. Предпринимательское право : учебно-методический комплекс / И.А. Зенин. – М. : Изд. центр ЕАОИ. – 2008. – 476 с.
21. Рішення Господарського суду Харківської області від 29 вересня 2015 р. у справі № 922/3913/15 // Єдиний державний реєстр судових рішень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/51945804>.
22. Чапічадзе Я.О. Змішана природа договору факторингу / Я.О. Чапічадзе // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2000. – № Спец. вип. – С. 218–221.

